

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО РЕФОРМУВАННЯ В СУЧАСНІЙ УГОРЩИНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Трансформаційні процеси в Угорщині, що тривали чверть століття (з кінця 90-х років ХХ ст. до 2012 року) і завершилися руйнацією соціалістичного режиму, запровадженням нового політичного устрою на основі конституційного права, політичного плюралізму, ринкових відносин, загальнолюдських принципів країн сталої демократії, приєднанням країни до західного цивілізаційного простору, вважаються епохальними у житті цієї держави та всієї нації. Угорський досвід заслуговує окремого ґрунтовного вивчення насамперед тому, що в ньому розкривається гнучке поєднання інтересів конкретної держави й нації з інтересами всієї спільноти. Активізація діяльності з відстоювання власних національних інтересів у Європі, регіоні, інституціях ЄС після покірної трансатлантичної інтеграції Угорщини є закономірним явищем.

Реформування в Угорщині політичної системи, що відбувалося досить напружено упродовж 1987–1990 рр., завершилося у мирний спосіб. Весь трансформаційний процес розтягнувся на чверть століття (1990–2014) і позначився 7 парламентськими виборами, в результаті яких до влади приходили чотири рази правоцентристські й консервативні партії (Угорський демократичний форум (УДФ), Союз вільних демократів (СВД), ФІДЕС — Угорський громадянський союз) та тричі перемагали ліві сили на чолі з Соціалістичною партією Угорщини (СПУ). Соціальна опора в обох таборів була різною (у перших домінували національні й християнські цінності, прихильники некоммуністичного світогляду, в інших — ліве й демократичне крило угорського суспільства, послідовники незаперечних соціально-економічних досягнень соціалістичного періоду), але обидва реформували країну і суспільство на правовій основі з урахуванням інтеграції до західного світу.

Активне політичне життя висунуло на політичний олімп яскраві особистості, серед яких Йозеф Анталл (очолював перший вільно обраний уряд країни у 1990–1993 рр.), Арпад Гьонц (угорський Вацлав Гавел, Президент країни у 1990–2000 рр.), Віктор Орбан — незмінний лідер правоцентристської партії ФІДЕС, триразовий (1998–2002, 2010–2014, 2014–2018 рр.) прем'єр-міністр Угорщини та багато інших.

У політиці кожної країни Центрально-Східної Європи перехідного періоду політичні мотиви домінували над економічними інтересами. Започатковані політична та економічна реформи, що здійснювалися в усіх постсоціалістичних країнах, призвели до розриву зв'язків між ними, на які припадало 2/3 зовнішньоторговельного обороту Угорщини. Прагнення швидше долучитися до Заходу призвело до різкого розриву з колишнім соціалістичним простором та переорієнтації на Західну Європу всього регіону, зокрема й Угорщини.

Перехідний період для країни, починаючи з кінця 80-х років ХХ ст. і до нинішніх часів, позначається такими тенденціями: 1) Угорщина мала величезні втрати через розвал ринків РЕВ; 2) поглиблення економічної кризи призвело до прискореного збільшення державного боргу, що впродовж 1980–1988 рр. зріс з 3,6 млрд дол. США до 18 млрд дол. США і продовжував збільшуватися. Вже тоді країна не мала можливості його погашати. Замість очікуваного економічного піднесення з 1992 року настав різкий спад.

Фахівці РФ, Угорщини, інших постсоціалістичних країн не дають системних оцінок соціально-економічного розвитку країн Центрально-Східної Європи (ЦСЄ). Це стосується й циклу наукових праць про постсоціалістичну Угорщину та трансформаційні процеси під назвою «20 років потому», видання якого започаткувала 1990 року Фундація політичної історії. Відомі історики, економісти, соціологи, політологи, правознавці виважено висвітлюють доперебудовчі та трансформаційні процеси в Угорщині, констатують розвиток подій після 1989 р., уникають поспішних і крайніх оцінок, вважаючи, що не настав час робити остаточні й об'єктивні висновки.

Директор Інституту політичних досліджень, редактор циклу видань «20 років потому» Дьордь Фьолдеш наголошував, що непевність щодо перших десятиліть реформації є найбільшими, бо минуло недостатньо часу для об'єктивної оцінки перехідного періоду.

Однією з вдалих праць цього циклу є монографія Петера Балажа «Угорщина і Європа. 20 років потому», в якій учений і відомий політик, що забезпечував практичну реалізацію трансформаційних процесів в Угорщині, відзначає, що західний вектор у політиці Угорщини переважав, а вступ до євроатлантичних структур і набуття в них рівноправного статусу став головною метою. Ключовим питанням було подолання історичного відставання і прискорення модернізації країни (індустріалізація, формування демократичного суспільства на зразок західної моделі) [1].

Процес трансформації завершився з дуже суперечливими наслідками, але завдяки членству в НАТО і ЄС Угорщина отримала «велику підтримку євроатлантичного альянсу», відновила суверенітет і рівноправний політичний статус у Європі, запровадила правову модель

державного устрою, долучилася до західних цінностей, отримала безпеку кордонів та активний розвиток інфраструктури в регіоні.

Проте важливі національні галузі економіки та підприємства зазнали руйнації. Інвестори розчищали поле для діяльності іноземних компаній, захоплення ринків збуту готової продукції. Великі й розвинуті західні країни отримали повне домінування в країнах ЦСЄ через правовий, економічний і фінансовий параліч. Захист національних інтересів з боку держави був слабким, що спричинило негативні наслідки для економіки країни, ринкових і конкурентних принципів діяльності іноземних компаній.

Досвід Угорщини показав, що не тільки присутність транснаціональних компаній Заходу може сприяти підвищенню експорту приватизованої ними обробної промисловості, що, своєю чергою, сприяє економічному зростанню загалом. Є непрямий зв'язок між приватизацією держпідприємств та динамікою експорту, що є передумовою припливу інвестицій, але це не обов'язково забезпечує економічне піднесення на тривалий час.

На початку трансформаційних процесів Угорщина була серед лідерів країн ЦСЄ. Отриманий у 1996 році перший транш МВФ дозволив забезпечити високі темпи її розвитку. Можливості для прискореного досягнення старих країн ЄС були обнадійливими аж до 2002 року, а потім темпи зростання різко знизилися — Угорщині не вдалося відірватися від свого стартового рівня, тим більше наблизитися до західних, розвинутіших країн-членів ЄС.

Протягом 20 років, майже до 2010-го, уряду не вдавалося стабілізувати ситуацію. Лише згодом партія ФІДЕС — Угорський громадський союз, яку очолює Віктор Орбан, після перемоги на парламентських виборах у травні 2010 року та отримання конституційної більшості голосів у парламенті (понад дві третини місць) певною мірою стабілізувала ситуацію у країні. За повідомленням колишнього міністра фінансів та голови Нацбанку Угорщини Жигмонда Ярої зовнішній борг досяг у 2006–2009 рр. критичної межі, склавши у доларовому еквіваленті 100 млрд дол. США, майже 85% ВВП [2].

Починаючи з середини 2010 року Угорщина опинилася серед країн ЄС єдиною, що до 2014 року значно скоротила заборгованість і перемістилася до групи країн середнього рівня заборгованості. Державний борг Угорщини вдалося у 2013 році знизити до 77% ВВП. За даними Eurostat (Євростату), у 2013 році серед 28 членів ЄС середня заборгованість складала 85,1%. Дефіцит бюджету скоротився на 3%, підвищився рівень зайнятості, зросло виробництво, підвищилася конкурентоспроможність.

Після багатьох років економічної стагнації та невизначеності Угорщина знову продемонструвала здатність до відродження, розвитку й консолідації. У 2013 році економічне зростання складало 2,7%,

приріст у промисловості став найвідчутнішим, скорочувалося безробіття, рекордно знизилася інфляція [3].

Для розуміння всієї глибини проблем, які пережила Угорщина та вся спільнота ЄС, допоможуть такі дані: державний борг країн ЄС, які входять до єврозони, упродовж 2013–2014 років збільшився з 89% до 90,9% ВВП. У цей час у всіх 28 країнах-членах ЄС державний борг зріс з 83,5% до 85,4% ВВП. А у 16 з них державний борг у 2014 році є вищим гранично допустимих 60% ВВП. На цьому тлі сучасне економічне становище Угорщини, тенденції до поступу та відчутного скорочення державного боргу упродовж 2012–2014 рр. є не такими й катастрофічними, як про це декларували в Єврокомісії та інших інституціях ЄС.

Передумовою ефективної фінансово-економічної політики стало прийняття правоцентристською урядовою коаліцією упродовж 2011 року Основного Закону та майже 30 конституційних законів для розвитку його положень. Сформоване нове законодавство найбільше відповідало інтересам пореформеної країни.

Серед прийнятих у 2010 році Державними Зборами Угорщини законодавчих актів, розроблених партією ФІДЕС — Угорський демократичний союз були: Акт щодо визначення міри кримінальної відповідальності за публічне заперечення злочинів комуністичного режиму та заборону комуністичної символіки в країні; Закон про День пам'яті жертв комуністичного режиму, що відзначається щороку 25 лютого; Закон про проголошення 4 червня Днем національної єдності (приурочено дати підписання Тріанонського мирного договору 04.06.1920 р., відповідно до якого Угорщина позбавлялася значних територій з 1/3 населення). Ці кордони й донині тяжіють над країною. Внесено зміни до закону «Про угорське громадянство», відповідно до яких етнічні угорці, особи угорського походження, які проживають за межами Угорщини, можуть отримати громадянство Угорщини за спрощеною процедурою.

Але найбільшим успіхом цього періоду стало прийняття нової Конституції — Основного Закону Угорщини. Схвалення депутатами правоцентристської коаліції Державних Зборів (67,88 відсотка депутатського корпусу) 25 квітня 2011 р. і набрання чинності Основним Законом з 1 січня 2012 року стало знаковою подією в історії угорського народу. З країн ЦСЄ Угорщина останньою розлучилася з Конституцією соціалістичної держави, ухваленою ще 1949 року. Під час обговорення проекту нової Конституції — тепер Основного Закону — було внесено понад 2 тис. пропозицій, спрямованих на вдосконалення правових норм інституювання органів влади, забезпечення верховенства права, посилення національних чинників у внутрішній і зовнішній політиці країни як передумови забезпечення повного суверенітету держави у нових умовах. Угорщину проголосили незалежною, демократичною правовою державою з республіканською формою правління (Пreamбула, ст. В, пункти 1, 2). Важливо зазначити, що назва держави змінилася з

Угорської Республіки на Угорщину (ст. А), що впливало з нових підходів до державотворення, переосмислення національної історії та теорії держави і права. Християнські і консервативні принципи, оскільки саме вони забезпечили найбільший внесок у розвиток угорської нації аж до початку XX століття, посіли головне місце в правовій системі країни і суспільства, а ліберальна ідеологія й ліві течії, що домінували у XX ст. на значній частині світу, зокрема й в Угорщині (народно-республіканські, народно-демократичні, соціалістичні), скасувалися, оскільки вважалося, що вони у плані державо- і націєтворення призвели до негативних і трагічних наслідків для угорської держави та нації через відлучення від історичної батьківщини значних її земель та етносу, наслідки яких негативно позначаються й у нинішні часи.

Усі закони, разом з Основним Законом, набули чинності з 1 січня 2012 року і стали законодавчою базою післятрансформаційної Угорщини.

Необхідно відзначити, що Основний Закон та конституційні закони приймала конституційна більшість і відтепер зміни до них, як і прийняття замість них нових законів, має схвалювати конституційна більшість, тобто 2/3 складу парламенту. Закріпленням такого положення в Основному Законі унеможливаються наміри інших політичних сил у майбутньому у правовий спосіб змінити нинішні правові засади, правову природу державного устрою та форму правління країною.

«Ми пишаємося тим, — йдеться у Преамбулі Основного Закону, — що упродовж століть наш народ своєю боротьбою захищав Європу, а талантом і старанністю збагатив спільні цінності».

Стаття U, пункт 16 Основного Закону покладає відповідальність (сформульовані у 9 підпунктах) на Угорську соціалістичну робітничу партію та її політичних попередників за встановлення комуністичної диктатури і формування правової системи, що діяла аж до 1990 року, яка не має строків давності. До відповідальності притягуються комуністи за злочини соціалістичного періоду. Так, у підпункті (а) цієї статті їх звинуватили у встановленні та керуванні насильницьким режимом, у вчиненні правопорушень та національній зраді.

Важливими є положення Основного Закону про міжнародну діяльність Угорщини як члена ЄС. Угорщина схвалює загальновизнані норми міжнародного права, сприяє розвитку демократії і свободи, досягненню високих стандартів життя та формуванню єдності Європейського континенту.

Право Європейського Союзу, визначене у статті E пункті 2, є обов'язковим для виконання в Угорщині. Згідно зі статтею E пункту 2 міжнародні угоди вступають в силу в Угорщині після їх схвалення конституційною більшістю Державних Зборів Угорщини.

Гнучко узгоджується національне і міжнародне право щодо порядку використання збройних сил Угорщини як країни-члена НАТО. У

статті 45 пункт 1 Основного Закону відзначається, що основним завданням Угорської армії є збройний захист незалежності Угорщини, її територіальної цілісності та недоторканості кордонів, забезпечення виконання спільних завдань, які випливають з міжнародного договору щодо захисту і підтримки миру, а також здійснення гуманітарної місії відповідно до положень міжнародного права. Окремий розділ Основного Закону «Рішення про участь у воєнних операціях» регламентує порядок участі збройних сил Угорщини у військових операціях та місіях за кордоном. Уряд приймає рішення про передислокацію частин угорської армії та іноземних збройних сил, що торкається перетину кордону (ст. 47 пункт 1).

Уряд на основі пункту (2) виконує рішення про застосування угорської армії та іноземних збройних сил, а також про інші передислокації військових частин відповідно до рішень Європейського Союзу чи положень Договору Північноатлантичної Організації (пункт 3).

Відповідно до цих положень 22 лютого 2012 року набула чинності нова Стратегія національної безпеки Угорщини, що визначає основні цілі, зобов'язання та відстоювання її національних інтересів як члена НАТО і ЄС. Стратегічним інтересом Угорщини проголошено збереження тісного союзу США та Європи, сприяння конструктивному розвитку і зміцненню стратегічного партнерства між ЄС та США; активну участь у плануванні та реалізації спільних антикризових заходів, що здійснюються між ЄС та США; проведення послідовної політики з метою забезпечення підвищеної уваги з боку НАТО і ЄС до Центрально-Східної та Південної Європи, що сприятиме зміцненню власної національної безпеки та розвитку добросусідських відносин у регіоні.

Аналіз законодавства Угорщини дозволяє визнати, що низка статей Основного Закону та прийняті на його розвиток конституційні закони, зокрема положення про громадянство, статус закордонного угорця, тільки опосередковано свідчать про ігнорування Угорщиною норм внутрішнього права сусідніх держав і не дають підстав для таких категоричних тверджень. А такі норми, як: «Угорщина, керуючись ідеєю єдності угорської нації, несе відповідальність за долю угорців, які проживають за її межами», «Угорщина захищає своїх громадян», «У кожного угорського громадянина є право на захист Угорської держави під час його перебування за кордоном», «Громадянина Угорщини не можна вислати з території Угорщини. У будь-який час він може в'їхати з-за кордону на Батьківщину», «Кожен угорський громадянин зобов'язаний захищати Батьківщину», відображають суверенне право Угорщини, не передбачають посягання на територіальну цілісність та суверенітет інших держав і не дискримінують як міжнародного, так і національного права.

Нові конституційні закони, зокрема про НБУ, КСУ, судоустрій, прокуратуру, Державні Збори Угорщини, парламентські вибори, ЗМІ, громадянство, захист угорської національної меншини, релігію, осві-

ту, прийнятій у відповідності до конституційних норм, вивели державницький чинник на перший план у зовнішній політиці Угорської держави. Останній фактор став визначальним у взаємовідносинах між Угорщиною та інституціями ЄС, а також стимулятором до формування взаємин між Угорщиною та сусідніми країнами, зокрема й країнами-членами ЄС, на території яких проживає чисельна угорська національна меншина, на новій основі. Законодавство Угорщини відповідає новому міжнародному правопорядку в Європі та світі, що започатковується, і забезпечує в ньому гідне місце для розчленованої угорської нації.

Упродовж січня 2012 року Єврокомісія ретельно вивчала зміст Основного Закону Угорщини, виявляючи положення, що суперечать вимогам і стандартам ЄС. Так, депутат Європарламенту від Бельгії Гі Верховстад віднайшов у ньому 30 порушень союзного договору Угорщини та ЄС. Хоча напруження між ЄС та Угорщиною у цьому спало у 2013 році, проте неоднозначні оцінки в Європі та світі конституційних процесів в Угорщині з'являються й понині. Одні сприймають їх як новаторські, що Угорщина першою в Європі кинула виклик принципам мультикультуризму, тенденціям денаціоналізації і дехристиянізації суспільства й континенту; що Основний Закон Угорщини йде всупереч планам формування на просторі ЄС «глобальної еліти», протистоїть фінансовій плутократії Європи і світу. Інші стверджують, що Основний Закон порушує основи угоди про вступ нових країн до ЄС, суперечить принципам демократії та правової державності при організації їхнього внутрішнього політико-правового облаштування. Знаходяться сили, які звинувачують нинішніх керівництво країни у прагненні до встановлення тоталітаризму чи правочентристської диктатури. Багато депутатів ЄП бачили в Основному Законі Угорщини спроби відійти від демократичного стилю управління й повернутися до тоталітарно-авторитарного режиму.

Відродження християнських цінностей в Основному Законі, на думку Єврокомісії, стало викликом для Західної Європи, де ліберальна ідеологія, демократія, соціал-демократичні цінності мають великі традиції, а церква відділена від держави і той регіон став постхристиянським. На відміну від західних традицій Конституція Угорщини ґрунтується на християнських цінностях, оскільки розвиток Угорщини на основі християнства був найбільш успішним, а всі інші ідеології ХХ ст. ставали для неї згубними.

Слід відзначити, що критика з боку ЄК, ОБСЄ, інших міжнародних інституцій та лідерів деяких провідних держав є лише частково обґрунтованою і справедливою. Вона була б значно конструктивнішою, якби ґрунтувалася на системному аналізі правових актів, історичного минулого й традицій Угорщини. Адже до здобуття державної незалежності 1 листопада 1918 року угорська нація мала єдину форму правління — королівську. І упродовж лише 65 років випробувала на собі п'ять видів

республіканської форми правління, до 1949 року Угорщина не мала кодифікованої конституції. Упродовж 1919–1944 рр. в країні республіканську форму правління було відмінено і встановлено правочентристський режим королівського типу на чолі з регентом Міклошем Хорті [4].

Не відповідає дійсності офіційна позиція деяких провідних європейських та інших країн, інституцій ЄС, що уряд Угорщини використовує свою конституційну повноту влади для зосередження в руках стратегічних ланок управління, централізації вищих гілок влади, обмеження прав державних інститутів, судових органів, незалежності наглядових органів і банківської системи, а також забезпечення тотальної підконтрольності ЗМІ та релігійних організацій.

У своєму виступі в Європарламенті 24 січня 2012 р. В. Орбан погоджувався, що деякі положення Основного Закону не вписується у законодавство Союзу. Але Закон спрямований на консолідацію, а не на розкол суспільства, на вирішення складних соціально-економічних завдань, які постали перед країною. В. Орбан відзначив, що «угорці мислять як християни у сім'ї, побуті, суспільстві, відчуваються частиною єдиної нації. Можливо, хтось у цій залі відчувається інакше, але я переконаний, що це справжня європейська позиція і Угорщина вільна представляти її».

Завдяки консолідації суспільства в Угорщині жорсткі вимоги ЄС та Європарламенту та спроби переконати Будапешт змінити деякі положення Основного Закону у 2012–2014 рр. мали результат. Сторони дійшли згоди.

Вимушені поступки Угорщини Брюсселю торкнулися лише відновлення незалежності НБУ, скасування контролю за відомством із захисту інформації (персональних даних), утримання дефіциту бюджету у межах до 6%, діяльності КСУ, частково судової системи та зниження контролю за діяльністю ЗМІ.

Підпорядкування уряду Національного банку Угорщини (НБУ) викликало найбільшу критику з боку Брюсселя, бо незалежність нацбанку є одним з критеріїв приєднання країни до єврозони. Але Угорщина у найближчій перспективі не прагне приєднуватися до єврозони. Основний Закон чітко прописує, що грошовою одиницею Угорщини є форинт. Національна грошова одиниця (форинт) є символом угорської державності. До того ж досвід переконав, що підпорядкування фінансово-банківської системи національному уряду, а не міжнародним фінансовим інституціям слугує інтересам вітчизняної економіки. Тому підпорядкування НБУ уряду країни вважалося доцільним. Водночас роль іноземних банків в економічному та фінансовому житті Угорщини зменшувалася. Оцінки Єврокомісією таких дій, як порушення Угорщиною положення Договору про вступ до ЄС, урядом Угорщини не завважувалися.

У березні 2013 року було ухвалено рішення про зниження впливу іноземних банків в фінансово-економічному житті країни шляхом підвищення частини угорського власника до 50% в національній банківській системі, а також вироблено відповідні пільгові умови, аби банки Угорщини могли своєчасно кредитувати і підтримувати передусім національну економіку. У державну власність було повернуто шляхом викупу низки банків, що виявилось позитивним кроком для консолідації банківської системи, підвищення її дієздатності, особливо у сфері кредитування економіки країни. Після двох десятиліть частка угорського капіталу у національній власності нарешті поступово почала зростати. Державні Збори Угорщини підтримали такі рішення уряду і вважали, що «це важливий крок у сфері зміцнення незалежності угорської економіки» [5].

Враховуючи необхідність, відповідному відомству Угорщини з початку 2012 року було надано право збирати інформацію про набуття громадянами Угорщини громадянства іншої держави, наявність у них закордонних валютних рахунків, цінних паперів, інших цінностей, отриманих в Угорщині і нелегально переправлених у закордонні банки чи офшорні зони, а також про володіння угорськими громадянами майном за межами Угорщини. Проводився збір інформації про роботу угорських громадян в іноземних компаніях, їхню лобістську участь на користь іноземних установ, інвесторів, конкретних осіб на території Угорщини та отримання від цього прибутків. Уряд вимагав від усіх громадян країни, які незаконно вклали капітали у закордонні банки, легалізувати їх і сплатити податок у розмірі 10% угорській державі. Особливу увагу приділяли громадянам Угорщини, які під виглядом комерційної діяльності вели сплановану підривну роботу проти Угорської держави чи її дискредитації.

Створене у 2010 р. Національне відомство у справах ЗМІ також отримало право на здійснення своїх функцій щодо збалансованої діяльності ЗМІ. Контроль з боку держави полягав у забезпеченні свободи слова, подачі об'єктивних матеріалів з позицій національних та державних інтересів, без приниження гідності особи, її національних почуттів та релігійних переконань. Будапешт не вважає обмеженням свободи ЗМІ їх підконтрольність державним органам влади, як і заборону приватним ЗМІ займатися політичною рекламою, а також вимагати щоб у програмах ЗМІ угорська продукція складала не менше 80 відсотків.

Більшість із критиків в інституціях ЄС та всередині країни вважали, що однопартійне реформування правової системи країни становило загрозу основам демократії. Критикували новий закон про вибори депутатів від грудня 2011 р. (2011.évi CC II. tv), на основі якого 6 квітня 2014 року вперше відбулися вибори в один тур. Відповідно до закону кількість депутатів парламенту зменшено з 386 до 199 осіб, формування нових і меншої кількості виборчих округів та проведення парла-

ментських виборів в один тур суперечило інтересам виборців усієї країни та політичних сил, окрім керівної коаліції, обмежувало принципи демократії та рівності у виборчих змаганнях. Поширювалися думки й про те, що всі ці правові новації були вчинені правлячою коаліцією задля того, щоб збільшити шанси ФІДЕСУ — Угорського демократичного союзу на перемогу на виборах 6 квітня 2014 року.

Не відповідали дійсності й твердження як в Угорщині, так і за її межами, що політико-правові положення чинного законодавства спрямовані проти основних досягнень європейської демократії та опозиційних сил країни, зокрема соціалістів.

Юридичних підстав оцінювати подібні нововведення як обмеження чи порушення європейських норм парламентської демократії немає. Припущення не випливають із прийнятих організаційно-правових рішень та реформ, вони матимуть підтвердження чи спростування лише на практиці у віддаленій перспективі.

Цілковите розходження між Угорщиною та ЄС склала конституційна норма, що залишала поза законом одностатеві шлюби. Пунктом 1 статі L встановлено, що «Угорщина захищає інститут шлюбу між чоловіком та жінкою, подружні відносини, встановлені добровільно, а також сім'ю як основу збереження нації». Угорщина підтримує формування сім'ї насамперед задля народження і виховання дітей (пункт 2). Захист молодого покоління регулюється відповідним законом, що ухвалюється конституційною більшістю (пункт 3). З метою недопущення подальшого скорочення чисельності населення країни відповідним Законом в країні були заборонені аборти.

Європарламент не має сумнівів щодо відходу від демократії в Угорщині через зняття в Основному Законі з офіційної назви країни слова «республіка». З'ясувалося, що більшість країн-членів ЄС також відійшли від назви «республіка» в титулуванні держави.

Відповідно до рішення КСУ на початку 2013 року було знято положення Закону про вибори щодо попередньої реєстрації виборців як передумови їхньої участі у виборах. Але новий Закон Угорщини про вибори від квітня 2013 р. поновив положення про попередню реєстрацію виборців, бо вона існує під час виборів депутатів до Європарламенту. Відповідно, Єврокомісія зняла свою вимогу.

Значні застереження з боку ЄК стосувалися й низки соціальних питань і пенсійної системи, зокрема щодо підвищення цін на комунальні послуги та зниження процентних ставок на кредити банків, які уряд Угорщини не тільки відхиляв, але й знижував їх у 2014 р., що було обґрунтовано економічно [6].

Нове законодавство передбачало підвищити пенсійний вік з 62 до 65 років, але це рішення не впроваджено через протидію опозиції всередині країни та частини депутатів Європарламенту, які упродовж 2012 — початку 2013 р. добивалися відміни подібної норми, бо вона,

на їх думку, порушувала конституційні права громадян Угорщини. Хоча й Єврокомісія одногосно відмовилася втручатися у це питання, вважаючи, що пенсійна реформа, як і вся соціальна сфера, є внутрішньою справою Угорщини [7].

Не можна залишити поза увагою спроби радикального реформування релігійного життя країни. Відповідно до проекту нового закону про релігії та релігійні організації на території Угорщини дозволялася діяльність 14 церковних конфесій із 70 релігійних общин, зареєстрованих до цього. Умовою для затвердження релігійної громади має бути 100 років її міжнародного існування та 20 років діяльності на території Угорщини.

Прийняте 17 січня 2012 року рішення ЄС про надання допомоги Угорщині у подоланні складного фінансового становища було компромісним між ЄС та Угорщиною. Наданий кредит у 20 млрд євро попукав керівництво Угорщини розглянути зміни до низки положень Основного Закону, зокрема щодо діяльності НБУ, послаблення контролю за діяльністю ЗМІ, скасування вікового цензу для суддів. Станом на 25 березня 2013 року було внесено п'ять уточнень до Основного Закону щодо: повноважень президента Угорщини, попередньої реєстрації виборців як умови для голосування, закону про землю, який має затверджуватися конституційною більшістю, порядку діяльності громадських ЗМІ, модифікації порядку роботи НБУ. Необґрунтовані внутрішні та зовнішні рекомендації, що становили більшість із них, парламент відкидав. Так, під час 4-ї модифікації було відхилено вимоги Єврокомісії змінити 1 абзац 5 статті Основного Закону про обмеження політичних новин для громадсько-суспільних ЗМІ, про обов'язок приватних ЗМІ у своїй діяльності використовувати 80 відсотків угорських програм. Водночас 5-ю модифікацією Основного Закону було скасовано положення про підпорядкування НБУ уряду Угорщини і відновлено його підпорядкування міжнародним фінансовим інституціям.

Питання угорської національної меншини є чи не єдиним, яке не піддається розв'язанню. Наслідком невдачі з його вирішенням як на міжнародному, так і двосторонньому рівнях упродовж XX століття стало його чергове загострення на початку XXI ст.

В інституціях ЄС критично оцінюють положення Основного Закону та Закону про громадянство щодо забезпечення правового захисту угорської національної меншини в сусідніх державах; тобто взаємоприйняттого компромісу у цьому питанні досягти не вдається.

У Преамбулі Основного Закону дано обіцянку берегти й розвивати духовну і моральну єдність розчленованої в результаті несправедливого Тріанонського мирного договору 1920 року угорської нації, цінності традицій, культури, неповторність мови, витворених людиною у Карпатському регіоні, природних багатств; берегти все це для

майбутніх поколінь. Висловлено впевненість у тому, що угорська са-
мобутня культура збагатить багатоманітність європейської спільноти.
Висловлено повагу до свободи і культури інших народів, прагнення
до співробітництва з усіма народами світу.

Відбулася успішна реалізація Закону Угорської Республіки про
закордонних угорців від 1999 року, зокрема видача «Посвідчень за-
кордонних угорців». Ця захисна акція мала значні наслідки. Понад
2/3 угорців Закарпаття отримали цей пільговий документ щодо
Угорщини. Подальшого розвитку цей процес набув у 2012 році з ре-
алізацією Закону «Про угорське громадянство», що забезпечував
закордонним угорцям екстериторіальний статус незалежно від міс-
ця проживання в країнах ЦСЄ. Станом на 15.03.2012 р. 150 тис. за-
кордонних угорців (найбільше з Румунії та Сербії, кілька тисяч із
Закарпаття) набули цього статусу не виходячи з попереднього гро-
мадянства. У перспективі понад 0,5 млн закордонних угорців набули
громадянства Угорщини. Усі ці заходи сприяють реалізації головної
мети: запобіганню тенденції скорочення чисельності угорців у цих
країнах, їх асиміляції тощо.

Водночас Румунія та Словаччина своїми законами про націо-
нальні меншини значно обмежили права угорців та українських ру-
синів. Незважаючи на таку практику у своїх країнах, Румунія та
Словаччина звернулися, проте, до Європейського суду зі звинувачен-
нями Угорщини у видачі паспортів для їхніх громадян як втручан-
ня у їхні внутрішні справи, посягання на їхню територіальну ціліс-
ність. На вимогу Європейської комісії припинити видачу паспортів
для угорців — громадян сусідніх країн Угорщина вдалася до більш
витончених дій, процес триває без широкого розголосу.

У післятрансформаційний період Угорщина також неухильно ви-
знає територіальний і політичний суверенітет усіх семи сусідніх кра-
їн, в яких проживає угорська меншина, непорушність їхніх держав-
них кордонів. Але щодо чотирьох з них — Румунії, Словаччини,
Сербії, України (окрім Австрії, Хорватії та Словенії через незначну
чисельність угорців та задоволення їхніх прав), які у 90-ті роки ХХ
ст. успадкували території і кордони після Другої світової війни й біль-
шою мірою сприяють національній ідентифікації новоутворених країн
та стабілізації в регіоні — прагнення Будапешта вирішувати проблему
значних угорських меншин у цих країнах у правовому полі й на дво-
сторонньому рівні не знаходить адекватної готовності.

Постійний незбіг у підходах щодо захисту прав угорської нацмен-
шини між Угорщиною та сусідніми державами свідчить про наявність
реальної проблеми і далеко не єдиної такого роду у Східній Європі
та неспроможність її вирішення. Однобічні оцінки, як це робилося у
минулому, назавжди зійшли з історичного подіуму, бо не виправдали
себе через неконструктивність.

Прагнення реалізувати прийняті в Угорщині правові акти щодо захисту прав угорської меншини в сусідніх країнах саботуються або не досить активно розглядаються. Будапешт розробив організаційно-правові основи захисту закордонних угорців, тоді як більшість багатонаціональних європейських країн імітують прийняття відповідних норм або й не погоджуються з ними.

Тисячолітнє проживання угорців у ЦСЄ є правовою підставою розглядати їх корінною (автохтонною) та творчою нацією поряд з титульними і низкою інших країн нинішнього їх осідку. Третина угорської нації потрапила до інших країн у насильницький спосіб у міжвоєнний період. Угорці не були представниками окупантів на терені проживання чи емігрантами в інших країнах, вони — корінний етнос нарівні з іншими державницькими і мають право вимагати забезпечення захисту своїх національних прав, вільного культурно-освітнього та релігійного розвитку. Ще ніколи в історії окуповані території і національні меншини не отримували від метрополії рівноправного статусу. Вони завжди перебувають у дискримінаційному становищі.

На початку ХХІ століття у Центрально-Східній Європі сталися нечувані події, які зруйнували основи сучасних міжнародних відносин і міжнародного права. Йдеться про відторгнення від Сербії автономного краю Косово шляхом агресії НАТО, коли таку «незалежність» Косово визнали 24 з 28 країн-членів ЄС та половина країн-членів ООН; збройне захоплення Росією територій суверенних держав (Молдови, Грузії, України) під гаслами захисту «рускоязычного» населення. Такі події засвідчили, що міжнародні відносини вступили в іншу стадію розвитку, що післявоєнна система колективної безпеки «не працює» і вже не виконує повною мірою своєї функції. Подібні збройні акції не тільки нагадують воєнні методи у вирішенні питань кордонів і національних меншин у ХХ столітті тоталітарними державами, але й підтверджують, що інші шляхи розв'язання цих проблем завжди були малоефективними.

Значна частина представників панівних у минулому націй після падіння Російської, Габсбурзької, Османської імперій, Речі Посполитої перетворилася на національні меншини у новоутворених на їх розвалинах нових незалежних державах. Найчисельнішими нацменшинами у ЦСЄ стали «русские» (15 млн осіб), угорці (3765 осіб), поляки (понад 2 млн осіб), албанці (понад 2 млн). Причини таких наслідків очевидні. Це — результат проведення метрополіями великодержавної політики. Упродовж ХVІІ–ХХ ст. представники панівних націй в основному штучно й масово розселялися на землях недержавних, підкорених народів; стали інструментом політики поневолення. Участь «русских» в асиміляції та перемішуванні народів була масовою й найбільш варварською у ХІХ–ХХ ст., в угорців, поляків асиміляція та переселення набули меншого розмаху, пік яких припав на

XIX — першу половину XX ст. Албанці переважно освоювали зане-палі внаслідок політики Османів у XVII–XIX ст. землі балканських народів. Асиміляційні процеси на землях колишніх багатонаціональ-них монархій та протистояння їм з боку підкорених народів породжу-ють відповідну шовіністичну ідеологію та національно-визвольні рухи щодо захисту національних прав упродовж XX — початку XXI століття. Одні вдаються до захисту прав нацменшин за допомогою сили (Росія), інші — до цивілізованих методів та організаційно-правових заходів (Угорщина, Польща).

Чергова і знову ж таки переконлива перемога ФІДЕС — Угорського демократичного союзу на виборах 6 квітня 2014 року до-звонила закріпити попередній курс і завершити формування законо-давчих засад реалізації принципів державної незалежності, закла-дання основ для модернізації, відродження християнських цінностей, захисту прав й інтересів закордонних угорців в сусідніх країнах, які становлять значну частину національного етносу. Ці фактори — ви-значальні і для національно-визвольних змагань угорського народу впродовж віків — вперше в історії Угорщини набули закріплення на найвищому правовому рівні — в Основному Законі та в майже трид-цяти конституційних законах. Започаткувалася практична їх реаліза-ція. Закордонні угорці були визнані невід’ємною частиною угорської нації, що відіграють державотворчу роль у її історії.

Формування конституційних відносин в Угорщині як країні-члені ЄС та НАТО відбувалося в умовах дотримання її цілкового сувере-нітету. Чинне законодавство Угорщини відповідає вимогам порефор-маційного періоду її розвитку і сприяє вирішенню стратегічних за-вдань Угорської держави та угорської нації у перспективі. Більшість рекомендацій з боку ЄС як поправки були внесені до Основного Закону та конституційних законів Угорщини в результаті тривалих консультацій між представниками ЄС та Угорщини і після їх схвален-ня в європейських інститутах (Венеціанській Комісії, Раді Європи) та Державних Зборах Угорщини. Лише окремим з них у ході узго-дження забезпечувалося домінування міжнародного права над націо-нальним. Це торкалося фінансової та бюджетної політики, діяльності Національного банку Угорщини, порядку захисту прав угорської на-ціональної меншини.

Провести аналіз і встановити, що вдалося досягти у ході реалізації стратегічних завдань ще передчасно, але перших кроків нової влади до-статньо, щоб визнати їх успішними у стабілізації економіки країни, по-доланні фінансової кризи, забезпеченні поступового розвитку базових галузей, а також щоб спростувати безпідставність тверджень про поси-лення тенденції до встановлення реакційного/авторитарного режиму в цій країні. Заяви, що доля демократії в Угорщині виявилася у небезпе-ці, звідки б вони не походили, є необґрунтованими. Заполітизованими

виглядають і заяви про те, що основи демократії та конституційного правопорядку зруйновано, а четверта поправка до Конституції «поклала кінець владі закону в Угорщині» (Ласло Матейко, суддя КС Угорщини). Згідно з чинним законодавством в Угорщині формується національна модель соціального та економічного розвитку, яка не зовсім відповідає принципам ЄС, проте служить запитам угорської нації і користується підтримкою переважної більшості громадян.

Угорський історик Ішван Ловаш дотепно відзначив, що ЄС застосовує подвійні стандарти до Угорщини та до старих членів ЄС, зокрема Голландії, Франції, Італії, де в руках Е. Берлусконі фактично зосереджувалися три гілки влади, коли у Франції Н. Саркозі контролював законодавчу, виконавчу та судову владу, а «демократія звужується до порожнього ритуалу», коли національні ЗМІ перебувають під контролем цих держав... Єврокомісія з приводу цього не б'є на сполох, натомість звинувачує уряд В. Орбана у наступі на демократію, обмеження свободи преси, у спробах уряду підпорядкувати та контролювати ЗМІ в Угорщині [8].

Якщо проєкт конституції ЄС не було схвалено через незгоду кількох країн і в Лісабонському договорі від 2009 року він набув розвитку в іншому напрямі, то, мовляв, нічого надзвичайного для спільноти не сталося. Таким само має бути і ставлення до Основного Закону Угорщини. Це перша конституція європейської країни, яка свідчить про повернення країни до християнських і національних коренів, проявляє певну відмінність від наднаціональних планів ЄС, що ґрунтуються на ліберальній ідеології та постхристиянській концепції Європи, розмежовується з ідеологією «мультикультуризму», що ґрунтується на відмові від свого національного обличчя, на «толерантності», що розуміється як терпимість до морального і суспільного зла. Законодавство Угорщини не ставить під сумнів спроб ЄС вилучити саме поняття «нація» з політико-правового і культурного обігу, яке вважає епізодом минулого ХІХ століття. Конституційне формування відносин Угорщини певними нормами не вписується у спільні конституційні норми країн ЄС, засвідчуючи, що особливості країни можуть відрізнятися від загальних принципів ЄС, а інколи й домінувати над ними.

На думку сучасних діячів Угорщини, нинішній рівень розвитку цивілізації на Європейському континенті здатний вирішити на прийнятному рівні одне із найскладніших питань — міжнаціональне. Саме «європейська інтеграція спроможна до розумного об'єднання обох частин Європейського континенту», яка принесе економічну користь і політичний спокій для різних націй і культур Центрально-Східної Європи.

Приєднання Угорщини до євроатлантичної спільноти розширило можливості для успішного вирішення доленосних для нації та держави

проблем: забезпечення реального суверенітету, формування правового державного ладу, модернізації країни, подолання відставання від рівня розвитку країн Західної Європи, захисту прав чисельної автохтонної української меншини, що компактно проживає у сусідніх державах.

Реалізація цих завдань здійснюється у прийнятних для ХХІ століття політико-правових і організаційних формах. Досвід та результати організаційно-правових перетворень в Україні заслуговують на вивчення в Україні з метою його належного використання.

1. Balazs Peter. Magyarország es Europa. 20 év után. Bp. — Napvilág kiado — 2011. — 9.old.
2. Magyarország. www.mpta.hu/.../Jarai Zsigmond/A-magyar-gazdasag-jelenete-es-jovoje
3. Magyarország. MSZP. Valasztas 2014.hir24.hu/ valasztasi hirek/2014/03/23
4. www.alon.hu/valasztasok/Mesterhazy-Attila-mar-miniszterelnok-jeloltkent-beszelt-az-MSZP
5. www.fidesz.hu/hirek/2014-07-24/hazai-kezekbe-kerul-a-magyar-kulkereskedelmi-bank/
6. Magyarország. www. Fidesz.hu/hirek/2014-06-05/marad-a-rezsicsokkent
7. Magyarország. MTI. 2013.marc.20. Hir TV, szerda, 21:37
8. Ловаш Иштван. Венгрия — если посмотреть через очки Евросоюза // Будапештская газета. — 2012. — № 8 (24.03 — 01.04).